

Budai Katalin Edina¹

Gyakorlati okosság a jogászi praxisban: érvek a jogi etika erényetikai megközelítése mellett és ellen²

Absztrakt

Az elméleti jogi etika területén az erényetika jóval kisebb súlyt képvisel, mint a konzekvencializmus vagy a kantianus etika. Ez annak ellenére így van, hogy a neo-arisztotelianus erkölcsfilozófia már a jogi etikai diskurzus kezdeti szakaszában inspirált néhány ismert szerzőt az Egyesült Államok akadémiai körein belül, ideértve különösen Thomas Shaffert és Anthony Kronmant. Shaffer és Kronman munkái azonban nem teljesen illeszkedtek az amerikai jogi etikai gondolkodás főáramába. Az USA teoretikusai ugyanis jellemzően univerzalista igazolásokkal igyekeztek alátámasztani normatív modelljeiket, a cselekvő jellemére fókuszáló hivatásetikai érvelés pedig kevésbé keltette föl az érdeklődésüket. Ezzel szemben az ausztrálázsiai régióban különösen élénk vita folyt a jellem és az erények jogi etikában betöltött szerepéről az ezredforduló környékén. Jelen tanulmány ebbe a diskurzusba nyújt bepillantást az ausztrál Justin Oakley és Dean Cocking erényetikai elméletének, valamint az új-zélandi Tim Dare sztenderd koncepcióra épülő hivatásetikájának elemzése révén. A két eltérő megközelítés szembeállítása izgalmas érveket hoz felszínre az arisztotelészi szemlélet jogászi praxisba integrálása mellett és ellen is. Az elméleti jogi etika területén tapasztalható legújabb trendek pedig mindezt különösen aktuálissá teszik.

Kulcsszavak: jog és erkölcs, erényetika, elméleti jogi etika, jogász, jellem, erények

Abstract

In the field of theoretical legal ethics, virtue ethics carries considerably less weight than either consequentialism or Kantian ethics. This is despite the fact that neo-Aristotelian moral philosophy informed a few notable contributors to the early legal-ethics discourse in the United States, notably Thomas Shaffer and Anthony Kronman. Nevertheless, the work of Shaffer and Kronman never fully aligned with the dominant currents of American legal-ethics scholarship. U.S. theorists generally preferred normative models supported by universalist justifications, and arguments centered on the moral character of the lawyer attracted limited interest. By contrast, in the Australasian context, the turn of the millennium witnessed particularly vibrant debate concerning the significance of character and the virtues within legal ethics. This study provides insight into this discourse through an analysis of the virtue-ethics framework developed by Australian scholars Justin Oakley and Dean Cocking, alongside the standard-conception-based legal ethics advanced by New Zealander Tim Dare. The comparison of these divergent theoretical positions highlights competing arguments for and against the incorporation of the Aristotelian approach into legal practice. The significance of this topic is reinforced by recent trends in legal-ethics scholarship.

Keywords: law and morality, virtue ethics, theoretical legal ethics, lawyer, character, virtues

¹ Tanársegéd és PhD hallgató, ELTE ÁJK, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék.

² DOI szám: 10.59558/jesz.2025.4.2

I. Bevezetés

Az erényetika modernkori újjáéledését Elisabeth Anscombe: A modern erkölcsfilozófia című tanulmányának 1958-as megjelenéséhez szokás kötni. Anscombe programadó írásában az olyan *erkölcsi* értelemben használt fogalmak mint a „kötelesség”, a „jó” és a „rossz” vagy a „kell” feladása mellett érvelt arra hivatkozással, hogy azok egy már többnyire elavult erkölcs-koncepció maradványai, és az eredeti koncepció nélkül egyenesen károsak³ – az etika egyébként is megvan nélkük, miként azt Arisztotelész példája is mutatja.⁴ Anscombe az erkölcsi fogalomhasználat pozitív példáit ennek megfelelően Arisztotelésztől, illetve általában az erényetikából merítette, de átfogó erkölcsfilozófiai programot ő maga nem dolgozott ki.⁵ Az erényetikai megközelítés mindazonáltal gyökeret vert az etikai gondolkodásban és a XX. század végére a konzekvencializmus és a kantianus etika mellett az erkölcsiség egyik domináns felfogásává vált.⁶ Ez többek között olyan filozófusok munkásságának köszönhető mint Philippa Foot, Alasdair MacIntyre, Martha Nussbaum, Julia Annas és Rosalind Hursthouse.

Az elméleti jogi etika⁷ területén az erényetika jóval kisebb súlyt képvisel, mint a két rivális normatív etikai irányzat.⁸ Ez annak ellenére így van, hogy a neo-arisztotelianus erkölcsfilozófia egyértelműen inspirált néhány ismert teoretikust az Egyesült Államok akadémiai körein belül, már a jogi etikai diskurzus kezdeti szakaszában. Az egyikük Thomas

³ Anscombe, Elisabeth: A modern erkölcsfilozófia (ford. Takács Ferenc). In Lónyai Mária (szerk.): Tények és értékek. Gondolat, Budapest, 1981, p. 615. Anscombe szerint a kantianus és a konzekvencialista etikák ilyen kulcsfogalmi a kereszténység etikai törvény-koncepciójának maradványai. Az etikai törvény-koncepció nélkülözhetetlen eleme az isteni törvénybe vetett hit, amit azonban a protestáns körök a reformáció időszakában feladtak. Így az az érdekes helyzet állt elő, hogy bizonyos erkölcsi fogalmak túlélték azt a gondolati keretet, amely értelmes fogalomként tette őket. Lásd: uo. 623-626. pp.

⁴ Uo. 629-630. pp.

⁵ Boros Gábor (szerk.): Filozófia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016. https://mersz.hu/dokumentum/filozofia_473/#filozofia_part03_art02_p2

⁶ Uo. https://mersz.hu/dokumentum/filozofia_473/#filozofia_part03_art02_p14

⁷ A jogász hivatás szerezspecifikus etikai koncepcióiról szóló tudományos diskurzus az 1970-es években kezdett el kibontakozni az Egyesült Államokban. Ennek eredményeként született meg az elméleti jogi etika (*theoretical legal ethics*) vagy más néven filozófiai jogi etika (*philosophical legal ethics*). Egy viszonylag fiatal diszciplínáról van szó tehát, amely ugyanakkor rendkívül dinamikus fejlődésen ment keresztül napjainkig; eddigi történetének három különböző hullámát is meg szokás különböztetni. Lásd: Webb, Julian – Hard, Nicola: Introduction: Surfing the waves of legal ethics scholarship. In Webb, Julian (szerk.): Leading Works in Legal Ethics. Routledge, New York, 2024, pp. 1–23. Az elméleti jogi etika első hullámáról magyarul lásd: Budai Katalin Edina: „Lehet egy jó jogász jó ember?” A jogi etika erkölcsfilozófiai megközelítései. In Jogelméleti Szemle 2023/1, pp. 14–27. A második hullámról magyarul lásd: Budai Katalin Edina: Variációk a jogász hűség témájára: két politikafilozófiai megközelítésen alapuló jogi etikai koncepció. In Jogelméleti Szemle 2023/4, pp. 22–37. A harmadik hullámról magyarul lásd: Budai Katalin Edina: A jogi etika viselkedésetikai perspektívája. In Jogelméleti Szemle, 2024/2, pp. 2-20.

⁸ Mortensen, Reid: *The Lost Lawyer* regained: Virtue, liberalism and citizenship in lawyers’ ethics. In Webb, Julian (szerk.): Leading Works in Legal Ethics. Routledge, New York, 2024, p. 46. Mortensen hangsúlyozza, hogy az erényetikai megközelítés alulértékelt és kevésbé kidolgozott a jogi etika területén: a tudományos taxonómiákban és a jogi etika legfontosabb elméleteit bemutató írásokban rendszerint vagy teljesen figyelmen kívül hagyják, vagy csak mellékesen tesznek róla említést, a hagyományos jogi etika tankönyvek pedig többnyire a deontológia és a konzekvencializmus koordináta-rendszerén belül ábrázolják a hivatásetikai érvelést. Ezt a megállapítást támasztja alá David Luban és W. Bradley Wendel átfogó tanulmánya is a jogi etikai diskurzus főbb irányzatairól. Lásd: David – Wendel, W. Bradley: Philosophical Legal Ethics: An Affectionate History, pp. 363-364. In Georgetown Journal of Legal Ethics, Vol. 30, No. 3, 2017, pp. 337-364. Érdemes azonban kicsit árnyalni a képet és különbséget tenni a jogi etika (*legal ethics*) szűk értelemben használt fogalma, azaz a jogász etika (*lawyers’ ethics*) és a bírói etika (*judicial ethics*) között; az utóbbi területen ugyanis jóval hangsúlyosabban megjelentek az erényetikai megközelítések az elmúlt évtizedekben. Jelen tanulmány a jogi etika fogalmát szűken használja és a bírói hivatásgyakorlás kérdéseire nem terjed ki.

Shaffer, a Notre Dame Egyetem jogi karának egykori dékánja, aki gyakran támaszkodott munkáiban Alasdair MacIntyre gondolataira,⁹ miközben az „úriember jogász” („*gentleman lawyer*”) erényeit méltatta. Az úriember jelző nála nem az egyén társadalmi státuszára utalt, hanem annak – egy adott közösséghez való kötődésében gyökerező – erkölcsi jellemére.¹⁰ Shaffer fő mondanivalója az volt, hogy a közösség elsőbbséget élvez az egyénnel szemben, az erények fontosabbak a szabályoknál és az elveknél, az úriember jogász pedig nem más, mint az arisztotelészi *phronimosz* (gyakorlati okossággal rendelkező személy)¹¹ modern megjelenési formája. Írásaiban visszatérő hivatkozási pontként szerepelt Atticus Finch irodalmi alakja; Harper Lee 1960-ban megjelent Pulitzer-díjas regényének¹² ügyvéd főhősét ugyanis az erényes jogászi karakter példaképének tekintette. „Mit tenne Atticus?” („*What would Atticus do?*”) – ez az a kérdés, amelyre egy etikai dilemma észlelésekor a jogásznak koncentrálnia érdemes Thomas Shaffer szerint.¹³

A gyakorlati okosság (*phronészisz*) klasszikus erényének újjáélesztése mellett érvelt a Yale Egyetem jogi karának egykori dékánja, Anthony Kronman is. 1993-ban megjelent „The Lost Lawyer” című könyvében¹⁴ egy olyan letűnt korszak nosztalgikus leírását adta Kronman, amelyben bölcs „jogász-államférfiak” („*lawyer-statesmen*”) a politikai közösség stabilizálására használták fel az ügyvédi praxisban és a kormányzati munkában szerzett tapasztalataikat. Ez a fajta tevékenység az együttérzés és a távolságtartás (*sympathy and detachment*) erényeire támaszkodott a szerző szerint.¹⁵ Jogi etikai kontextusban a gyakorlati okosság Kronman számára azt jelentette tehát, hogy a hivatásgyakorló képes az ügyfelek helyzetét együttérzően, egyszersmind távolságtartóan, azaz különböző perspektívákból szemlélni; a jogász az ügyfelek lojális képviselője, de egyben olyan közösségi tudattal rendelkező hivatásgyakorló is, aki azon jogszabályi és intézményi keretek integritásának megőrzéséért is felelős, amelyekben belül az ügyfelek érdekei érvényesülhetnek.¹⁶

Bár Thomas Shaffer és Anthony Kronman viszonylag gyakran hivatkozott szerzők az angol nyelvű szakirodalomban, az Egyesült Államok jogi etikai gondolkodásában nem sikerült meghonosítaniuk az erényetikai szemléletet.¹⁷ Írásaikkal kapcsolatban hasonló fenntartásokat fogalmaztak meg a kritikusok. Shafferrel szemben az merült föl, hogy az úriember jogász karakterét implicit módon a fehér protestáns férfi hivatásgyakorlóval azonosította,¹⁸ míg Kronmant főleg nyílt elitizmusa miatt bírálták.¹⁹ Az jól látszik mindenesetre, hogy szemléletmódjuk nem igazán illeszkedett az USA jogi etikai diskurzusának főáramába. Az Egyesült Államok teoretikusai ugyanis jellemzően univerzalista igazolásokkal igyekeztek alátámasztani jogi etikai koncepcióikat, a cselekvő jellemére fókuszáló hivatásetikai érvelés

⁹ Lásd pl.: Shaffer, Thomas L.: The Moral Theology of Atticus Finch. In University of Pittsburgh Law Review, Vol. 42, 1980-1981, pp. 181-224.

¹⁰ Wendel, W. Bradley: Community, goodness, and solidarity in legal ethics. In Webb, Julian (szerk.): Leading Works in Legal Ethics. Routledge, New York, 2024, p. 30.

¹¹ Az Arisztotelész által használt fogalmak magyar megfelelői Simon Attila fordítását tükrözik. Lásd: Arisztotelész: Nikomakhoszi etika (ford. Simon Attila). Atlantisz, Budapest, 2023.

¹² Harper Lee: Ne bántsátok a fekete rigót! Ford. Máthé Elek. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1965.

¹³ Shaffer, Thomas L.: Faith and the Professions. State University of New York Press, New York, 1987, p. 7.

¹⁴ Kronman, Anthony T.: The Lost Lawyer: Failing Ideals of the Legal Profession. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993.

¹⁵ Kronman: i.m. 66-74. pp.

¹⁶ Uo. 69-70. és 364. p.

¹⁷ Luban–Wendel: i.m. p. 363-364.

¹⁸ Lásd pl.: Wendel: i.m. 31. p.

¹⁹ Lásd pl.: Luban–Wendel: i.m. 358-359. p.

pedig kevésbé keltette fel az érdeklődésüket.²⁰ Pár ezer kilométerrel távolabb azonban, az ezredforduló környékén, néhány ausztrálzásiai szerző kifejezetten élénk vitát folytatott a jellem és az erények szerepéről a jogi etikában, amely téma a közelmúltban ismét az érdeklődés középpontjába került.²¹ Jelen tanulmány a továbbiakban ebbe a diskurzusba enged bepillantást, két egymással merőben ellentétes érvelésen alapuló álláspont és jogi etikai koncepció elemzése révén.

II. Justin Oakley és Dean Cocking normatív modellje

II.1. A hivatásetikák teleologikus megközelítése

Az ausztrál Justin Oakley és Dean Cocking komoly lehetőséget láttak az arisztotelészi szemlélet hivatásetikai felhasználásában. Arisztotelész abból indult ki, hogy minden tudás, cselekvés és elhatározás valami jóra törekszik,²² a legmagasabb rendű jó pedig a boldogság (*eudaimonia*).²³ A szerzőpáros úgy gondolta, hogy egy olyan teleologikus megközelítés, amely a megfelelő célokhoz való hozzájárulás alapján tekint jónak – azaz helyesnek – valamely gyakorlatot, különösen alkalmas arra, hogy megragadja az egyes hivatások sajátosságait.²⁴ Ezzel kapcsolatos álláspontjukat 1997-ben, az *Australasian Association for Applied Ethics* éves konferenciáján megtartott „Doing Justice to the Lawyer’s Role” című előadásukban vázolták fel a szakmai közönség számára.²⁵ 2001-ben pedig megjelent „Virtue Ethics and Professional Roles” című könyvük, amelyben a hivatások erényetikai elméletének részletes kifejtését tűzték

²⁰ Hangsúlyozandó, hogy ennek ellenére több amerikai szerző támaszkodott írásaiban az erények fogalmára, amely így mégis jelen volt az Egyesült Államok jogi etikai diskurzusában. David Luban, Gerald Postema, William Simon, Deborah Rhode és Daniel Markovits is gyakran hivatkoztak különböző erényekre elméleteik kifejtésekor. Ezzel az említett teoretikusoknak alapvetően két céljuk volt Reid Mortensen szerint. Egyfelől igyekeztek növelni érveik súlyát. Másfelől segíteni próbálták koncepcióik megértését azáltal, hogy további támpontot adtak olvasóiknak, feltételezve, hogy többségük nagyjából tisztában van az egyes erények által megtestesített tulajdonságok jellegével, illetve képes egy viselkedési mintát igazságosnak vagy igazságtalannak, bátornak vagy gyávának, mértékletesnek vagy mértéktelennek stb. minősíteni. Ugyanakkor sem a jogász jelleme, sem a gyakorlati okosság nem foglalt el központi helyet az említett szerzők műveiben. Lásd: Mortensen: i.m. 48-49. p.

²¹ A Routledge gondozásában 2024-ben megjelent „Leading Works in Legal Ethics” című szerkesztett kötet négy tanulmánya is közvetlenül foglalkozik az erényetika témájával. W. Bradley Wendel és Reid Mortensen írásai Thomas Shaffer, illetve Anthony Kronman „klasszikusnak” számító, de mára kissé feledésbe merült szövegeit elemzik friss perspektívából. Tim Dare azt a kérdést járja körül Harper Lee 2015-ben megjelent regénye, a „Menj, állíts őrt!” tükrében, hogy indokolt-e Atticus Finch irodalmi alakjának hivatásetikai szempontú újraértékelése. Iris van Domselaar pedig Martha Nussbaum „The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy” című könyve által inspirálva elemzi a jogászok etikai életének kihívásait és válaszolja fel a jogi etika neo-arisztotelészi megközelítésében rejlő lehetőségeket.

²² Arisztotelész: i.m. 43. és 48. p.

²³ Uo. 48. p. Fontos, hogy a boldogság Arisztotelésznél nem az egyén szubjektív érzését jelenti, hanem azt, hogy valaki objektíve megítélhetően jól van, jól megy a sora. Lásd: uo. 48. p. 19. lábjegyzet. A boldogság világos meghatározásához az ember funkciójának ismerete szükséges. Lásd: uo. 59. p. Az ember funkciója pedig nem más, mint a lélek erényhez szabott tevékenysége; ha pedig több erény van, akkor a legjobbnak és a legtökéletesebbnek megfelelő, mégpedig az egész élet folyamán. Lásd: uo. 61. p.

²⁴ Uo. 115., 118. p.

²⁵ Lásd: Dare, Tim: Virtue Ethics and Legal Ethics, 149. p. In Victoria University of Wellington Law Review, Vol. 28, No. 1, 1998, pp. 141–156.

ki célul, alapvetően az orvosi és jogász praxisokra fókuszálva.²⁶ Az alábbiakban ezt ismertetem röviden.²⁷

Oakley és Cocking hivatásetikai koncepciójuk felépítését annak tisztázásával kezdik, hogy pontosan mit értenek erényetika alatt. Ebből a célból hat pontban foglalják össze azokat a tételeket, amiket valamennyi erényetikai megközelítés szükségszerű elemeinek tekintenek. Ezek az alábbiak:

- 1) Egy cselekedet akkor, és csak akkor helyes, ha egy erényes jellemmel rendelkező cselekvő az adott körülmények között azt tenné.²⁸
- 2) A „jó” elsődleges a „helyeshez” képest.²⁹
- 3) Az erények redukálhatatlanul többfélék és önmaguknál fogva jók.³⁰
- 4) Az erények objektíve jók.³¹
- 5) Néhány önmagánál fogva jó dolog cselekvő-függő.³²
- 6) A helyes cselekvéshez nincs szükség a jó maximalizálására.³³

Következő lépésként az erényetikával szemben tipikusan felmerülő aggályokat igyekeznek elhárítani a szerzők. Tulajdonképpen ezekre reagálva – és mintegy megoldást kínálva – bontják ki saját hivatásetikai elméletüket, amely a „szabályozó eszmény” („*regulative ideal*”) központi fogalmára épül.

II.2. A szabályozó eszmények

Oakley és Cocking szerint a rivális normatív etikai irányzatok képviselőinek erényetikával szemben megfogalmazott két leggyakoribb kifogása nagyjából így szól:

- 1) A boldogságról és az erényekről alkotott elképzelések túlságosan homályosak ahhoz, hogy konkrét esetekben irányt mutassanak, így a gyakorlatban nem igazán hasznosíthatók.³⁴

²⁶ Oakley, Justin – Cocking, Dean: *Virtue Ethics and Professional Roles*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.

²⁷ Oakley és Cocking kifejezetten a kantiánus és a konzekvencialista elméletekkel szemben fogalmazzák meg saját, erényetikai megközelítésen alapuló hivatásetikájukat. A rivális normatív etikák kritikájával már-már aránytalanul sokat foglalkoznak a könyvükben. Jelen tanulmány – elsősorban terjedelmi korlátokra tekintettel – a szerzőpáros által kidolgozott erényetikai elméletet ismerteti, a kritikai részek vizsgálatára nem tér ki.

²⁸ „An action is right if and only if it is what an agent with a virtuous character would do in the circumstances.” Lásd: uo. 9. p.

²⁹ „Goodness is prior to rightness.” Lásd: uo. 19. p.

³⁰ „The virtues are irreducibly plural intrinsic goods.” Lásd: uo. 20. p.

³¹ „The virtues are objectively good.” Lásd: uo. 21. p.

³² „Some intrinsic goods are agent-relative.” Lásd: uo. 23. p.

³³ „Acting rightly does not require that we maximize the good.” Lásd: uo. 24. p.

³⁴ Oakley–Cocking: i.m. 31. p. A „honnan tudhatjuk, hogy pontosan mit tenne egy bizonyos személy?” problematikát illető aggályok kapcsán Oakley és Cocking felhívják a figyelmet arra, hogy a valóságban gyakran és eredményesen alkalmazzuk ezeket a hivatkozásokat az élet számtalan területén. A jogász hivatásgyakorlás során például sokszor találkozhatunk az „ésszerűen” vagy a „megfelelő gondossággal” eljáró személyre történő utalással akár jogszabály szövegekben, akár szerződésekből, akár a bírói gyakorlatban. Lásd: u. 32. p.

- 2) A cselekvések igazolásához egyszerűen nem elég az arra való hivatkozás, hogy mit tenne egy erényes jellemmel bíró személy az adott helyzetben, mert erényes emberek erényes jellemvonás által vezérelve is cselekedhetnek olykor helytelenül.³⁵

Az ausztrál szerzőpáros úgy gondolja, hogy a fent megfogalmazott ellenvetések elháríthatók, ha az erényeket úgynevezett szabályozó eszményekként³⁶ fogjuk fel és ennek megfelelően határozzuk meg a helyes cselekvés erényetikai kritériumát.³⁷ Oakley és Cocking elméletében a szabályozó eszmények a kiválóság olyan internalizált mércéi (*internalised standards of excellence*), amelyeket diszpozícióinkban, kapcsolatainkban és viselkedésünkben igyekszünk megvalósítani. A szerzők azt állítják, hogy a kiválóság egy bizonyos felfogásának belsővé tétele következtében az egyén képes a motivációit, céljait és cselekedeteit azzal összhangba hozni.³⁸ A szabályozó eszmények – mint internalizált normatív diszpozíciók – tehát a kiválóság szempontjaira tekintettel vezérlik az egyén viselkedését, de csak a háttérből; konkrét esetekben nem feltételeznek tudatosságot.³⁹ Szabályozó erejük *kontrafaktuálisan* működik; az emberek alapvetően nem az eszményeket szem előtt tartva cselekednek, ugyanakkor készek felülvizsgálni jellemüket, kapcsolataikat vagy viselkedésüket, ha ezek bármelyike elmaradna az alkalmazandó kiválósági mércétől.⁴⁰

A fentiekből az következik, hogy ha egy jó szándékkal végrehajtott cselekedet nem éri el az alkalmazandó kiválósági mércét, az nem minősül erényes, azaz erkölcsileg helyes cselekedetnek.⁴¹ A szerzők ezzel összefüggésben felhívják a figyelmet arra, hogy a legtöbb erénynek – mint kiválósági mércének – van egy gyakorlati összetevője is: az erényes cselekedetnek alkalmasnak kell lennie annak a célnak az elérésére, amit az erény diktál. Ennélfogva hiába cselekszik valaki megfelelő indíttatásból, az még nem garantálja, hogy rendelkezik is a szóban forgó erényes jellemvonással.⁴²

Egy szabályozó eszmény lehet *általános* érvényű vagy *speciális*, azaz csak bizonyos szférákra vagy sajátos tevékenységekre irányadó.⁴³ Egy speciális szabályozó eszményt egy magasabb rendű és általánosabb szabályozó eszmény vezérel, koordinálva az egyes szabályozó eszmények közötti kölcsönhatásokat. Ez a koordinatív szabályozó eszmény az erkölcsi cselekvésre vonatkozó tudás, amit Arisztotelész gyakorlati okosságának (*phronészisz*) nevez.⁴⁴ Oakley és Cocking a Nikomakhoszi Etika következő soraira hivatkozva⁴⁵ szemléltetik a *phronészisz* – mint magasabb rendű szabályozó eszmény – és az egyes erényeknek megfelelő sajátos szabályozó eszmények közötti kölcsönhatást az erkölcsi mérlegelés során:⁴⁶

³⁵ Uo. 34. p.

³⁶ Oakley és Cocking néhány példával szemléltetik, hogy mik lehetnek szabályozó eszmények (*regulative ideals*): a különböző normatív elméletek alapelvei, az erényekben megtestesülő kiválósági mércék, a barátság lényegéről alkotott valamely elképzelés, egy zenei műfaj sajátos követelményei vagy egy nyelv grammatikai szabályai mind működhetnek szabályozó eszményekként. Lásd: uo. 25. p.

³⁷ Uo. 35. p.

³⁸ Például egy férfi, aki internalizált egy bizonyos elképzelést arról, hogy milyen jó apának lenni, képes ennek az eszménynek megfelelően cselekedni apai szerepében eljárva azáltal, hogy a gyermekeivel kapcsolatos motivációit, céljait és cselekedeteit összhangba hozza a jó apaságról alkotott elképzelésével. Lásd: uo. 25. p.

³⁹ Uo. 25-27. p.

⁴⁰ Uo. 30. p.

⁴¹ Uo. 34-35. p.

⁴² Uo. 34. p.

⁴³ Uo. 26. p.

⁴⁴ Uo. 29-30. p.

⁴⁵ Az idézet utolsó mondata a szerzőpáros könyvében nem szerepel, de álláspontom szerint segíti a megértést.

⁴⁶ Uo. 30. p.

„[A] gyakorlati okosság az emberi dolgokra vonatkozik, mégpedig azokra, amelyek megfontolás tárgyai lehetnek. Arról ugyanis, akiben megvan a gyakorlati okosság, azt állítjuk, hogy az ő sajátos funkciója mindenekelőtt a helyes megfontolás. [...] Az abszolút értelemben vett helyes megfontolásra pedig az képes, aki a mérlegelés segítségével el tudja találni azt, ami a cselekvéssel elérhető dolgok közül a legjobb az embernek. A gyakorlati okosságnak nemcsak az általánossal van dolga, hanem az egyes eseteket is ismernie kell, amennyiben a cselekvésre vonatkozik, a cselekvés pedig az egyes esetekre. [...] Márpedig a gyakorlati okosság a cselekvésre vonatkozik; következésképpen mindkét fajta tudással rendelkeznie kell, vagy az utóbbival még nagyobb mértékben.”⁴⁷

Összefoglalva a fentieket: az erényes cselekvőkre úgy érdemes gondolni, mint akik általánosságban a boldogság (*eudaimonia*), egyébként pedig az annak eléréséhez szükséges javak és gyakorlatok sajátos szabályozó eszményei szerint, a gyakorlati okosság szabályozó eszménye által koordináltan működnek.

II.3. A hivatásbeli szerepek etikája

A hivatásbeli szerepek etikájának Oakley és Cocking féle megközelítése kétlépcsős. Először is, a hivatásokat megkülönböztetik a foglalkozásoktól azért, hogy azokat az emberi létezés kiválóságához – azaz a boldogsághoz (*eudaimonia*) – való kapcsolatuk alapján határozzák meg.⁴⁸ Másodsor, a hivatásbeli erényeket a hivatás szabályozó eszményéből, azaz a hivatásgyakorlás kiválóságának koncepciójából származtatják.⁴⁹

A szerzőpáros elméletében a hivatások és az egyéb foglalkozások közötti különbségtétel alapja az, hogy az adott szakma funkciója/célja miként viszonyul az *eudaimonia* általános eszményéhez. Eszerint egy foglalkozás akkor nevezhető hivatásnak, ha a gyakorló által végzett tevékenységek olyan javakat tesznek hozzáférhetővé az emberek számára, amik döntő mértékben hozzájárulnak az emberi kiteljesedéshez, a boldogság eléréséhez (pl. egészség, igazságosság).⁵⁰ A hivatásgyakorlók munkája révén hozzáférhetővé váló ilyen javak stratégiai fontossága miatt nyernek kiemelt erkölcsi jelentőséget azok az esetek, amikor egy hivatásgyakorló nem felel meg a szakmai szerepének – szemben azokkal az esetekkel, amikor egy hivatásnak nem minősülő foglalkozást űző személyről mondható el ugyanez.⁵¹

Oakley és Cocking álláspontja szerint egy hivatásbeli szerepre vonatkozó erényetikai megközelítés nem támaszkodhat közvetlenül az erényes cselekvő általános fogalmára az erkölcsi értékelés során.⁵² A hivatáshoz kapcsolódó cselekvő-függő elköteleződések természete és értéke ugyanis a hivatás sajátosságaiból fakad. Mivel a jogászi hivatás alapvető célja álláspontjuk szerint az *igazságosság*, aszerint kell meghatározni a jogászok sajátos szerepkövetelményeit és kívánatos diszpozícióit, hogy azok mennyiben szolgálják ezt a célt.⁵³ Egy jó jogász tehát nem egyszerűen azt tartja szem előtt, hogy mit tenne egy erényes ember az

⁴⁷ Arisztotelész: i.m. 240. p.

⁴⁸ Uo. 74 és 78-80. p.

⁴⁹ Uo. 130. p.

⁵⁰ Uo. 79. p.

⁵¹ Uo. 79. p.

⁵² Uo. 116-117. p.

⁵³ Uo. 118. és 129. p.

adott helyzetben, amikor arról dönt, hogy miként viselkedjen a hivatásgyakorlás során. Sokkal inkább a „jó jogász” koncepciója vezérli: a szakmai kiválóság azon mércéje, ami az igazságosságot leginkább szolgáló jellemvonásokat, viselkedésformákat, attitűdöket stb. megtestesíti.⁵⁴ A szakmai kiválóság ilyen szabályozó eszménye ráadásul – hasonlóan a többi szabályozó eszményhez – a háttérből irányítja a jogászt a cselekvésben; azaz anélkül, hogy konkrét esetekben tudatosságot feltételezne akár a célok, akár az indítékok tekintetében.

Mivel a hivatások az emberi boldogság szempontjából kulcsfontosságú javakat tesznek elérhetővé, az ilyen társadalmi szerepek követelményei (vagyis a cselekvő-függő elköteleződések) felülírhatják azokat az egyéb értékeket, amelyekkel konfliktusba kerülnek. De ez csak bizonyos keretek között érvényes. Oakley és Cocking elismerik a jogászi szerep kitüntetett értékét, és főszabály szerint a szerepspecifikus követelmények döntő normatív ereje mellett foglalnak állást. Nem gondolják például, hogy az ügyfél érdekeinek buzgó képviselőtére vonatkozó hivatásetikai elvárást figyelmen kívül kellene hagyni pusztán azért, mert tiltakozik ellene a hivatásgyakorló lelkiismerete. Sőt, azt állítják, hogy a hivatásgyakorlás során olyasmis is lehet erény, ami a mindennapi életben vétkeknek minősülne.⁵⁵ Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a hivatásgyakorlás keretében nyújtott kiváló teljesítmény előnyeit túlértékelni sem szabad.⁵⁶ Mégpedig azért nem, mert minden hivatásbeli szerep erkölcsi igazolása valamilyen általános jóra (mint célra) való hivatkozással történik, amely végső soron értékessé teszi az adott szerepet. Ilyen az igazságosság a jogászi hivatás esetében. Amennyiben ez, a szerep értékét megalapozó általános jó, a szerep bizonyos sajátosságainak megfelelő hivatásgyakorlás révén – mindent összevetve – súlyosan sérülne, akkor az erényetikai megközelítés értelmében a szerepet csak korlátozással, az alapvető általános értékre figyelemmel lehet gyakorolni.⁵⁷ Ilyenkor a jogász egy úgynevezett szabályozó korlátba (*governing constraint*) ütközik. Azaz,

⁵⁴ Uo. 119-120. p.

⁵⁵ Uo. 129. p. A szintén ausztrál Jessica Wolfendale, aki a Case Western Reserve University filozófia professzoraként elsősorban katonai etikával foglalkozik, nem ért egyet ezzel a megközelítéssel. Wolfendale álláspontja szerint az egymással versengő morális indokok és erények közötti konfliktusok elkerülhetetlenek, ám ez nem jelenti azt, hogy a hivatásbeli erények hétköznapi vétkek lennének. A katonai etikus úgy gondolja, hogy a hivatásbeli erények nem alkotnak külön erénytípust, így nem is lehetnek egyszerre hétköznapi vétkek; egyszerűen olyan, a hivatás célját szolgáló erényekről van szó, amiket a gyakorlati okosság vezérel. Lásd: Wolfendale, Jessica: *Torture and the Military Profession*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, 42. p. Ezzel szemben az amerikai jogi etikus, Daniel Markovits, osztja Oakley és Cocking álláspontját a hétköznapi és a szakmai erények szétválasztásáról. A Yale Egyetem professzora 2008-ban megjelent „A Modern Legal Ethics: Adversary Advocacy in a Democratic Age” című könyvében amellett érvel, hogy jogászi szerepben eljárva bizonyos hétköznapi vétkek szakmai erényekké változnak. Szerinte az ügyvédek részéről például teljesen elfogadható, sőt olykor elvárt, hogy blöfföljenek az egyezségi tárgyalásokon, aláássanak az ügyfelük számára kedvezőtlen, ugyanakkor őszinte tanúvallomásokat, vagy olyan jogi érvekre hivatkozzanak, amelyeket bíróként ők maguk elutasítanak. Másképp fogalmazva: „az ügyvédeknek hazudniuk kell”. Emellett szerinte az ügyfelek érdekei olyan formálisan jogszerű stratégiák alkalmazását is megkövetelhetik, amelyek nincsenek feltétlenül összhangban az alkalmazandó jogszabályok céljával. Például törekedhetnek az eljárás elhúzására vagy költségesebbé tételére, illetve pusztán stratégiai céllal is előterjeszhetnek különböző igényeket. Másképp fogalmazva: „az ügyvédeknek csalniuk kell”. Fontos azonban, hogy Markovits jogi etikájában az úgynevezett „negatív képesség” gyakorlását feltételező hűség – mint jellegzetes jogászi erény – lehetővé teszi a hétköznapi vétkek szerepalapú átfogalmazását. Így az ügyvéd azt mondhatja, hogy amikor olyan állításokat fogalmaz meg, amiket ő maga sem tart igaznak, illetve olyan cselekményeket végez, amiket ő maga sem tart tisztességesnek, akkor valójában nem hazudik vagy csal, hanem – a negatív képességét gyakorolva – az ügyfél *szócsövének*, illetve *bajnokának* szerepét tölti be. Mindez az ügyvédi hivatás etikai vonzerejének alátámasztását szolgálja. Lásd: Markovits, Daniel: *A Modern Legal Ethics: Adversary Advocacy in a Democratic Age*, 3-4. és 165. p. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2008. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy bár Markovits elméletében fontos szerephez jut az erény fogalma, normatív modellje nem erényetikai, hanem politikafilozófiai szemléletre épül. Lásd: Luban–Wendel: i.m. 354-355. p.

⁵⁶ Oakley–Cocking: i.m. 131. p.

⁵⁷ Uo. 131. p.

az igazságosság követelménye felülírja a hivatásgyakorlás sajátos követelményeit olyan esetekben, amikor a szerepspecifikus elköteleződés a jogászt súlyos igazságtalanságban való közreműködésre sarkallná.⁵⁸ De ettől még a szerep sajátos követelményei normatív erővel bírnak olyan esetekben, amikor a súlyos igazságtalanság veszélye nem forog fenn. Az, hogy bizonyos hétköznapi vétkek megfelelően szolgálják-e egy hivatás alapvető célját és ezáltal hivatásbeli erénynek minősülnek-e, vagy éppen ellenkezőleg, mindig a konkrét eset körülményeire tekintettel és mindent egybevetve ítélni lehet meg.⁵⁹ Ezzel összefüggésben pedig még egy fontos dolgról szót kell ejteni: a szakmai távolságtartás (*professional detachment*) kérdéséről.

Sok jogi etikus gondolja úgy, hogy az ügyfelektől történő távolságtartás, vagy szakmai elhatárolódás, elengedhetetlen a megfelelő a hivatásgyakorláshoz. Egyértelműen közéjük sorolható Anthony Kronman, akiről a tanulmány bevezetőjében már esett szó, de általában az Egyesült Államokban hagyományosnak tekintett jogászi szerepfelfogás – a sztenderd koncepció⁶⁰ – támogatói is ezt az álláspontot képviselik. Az ausztrál szerzőpáros a szakmai távolságtartást egyfajta *lelki diszharmonia* érzéssel azonosítja. Csakhogy az arisztotelészi etika értelmében nagyon is fontos, hogy az ember összhangban legyen önmagával.⁶¹ Milyen következményekkel jár mindez egy olyan jogász számára, aki úgy érzi, hogy csak az ügyfelétől való távolságtartás mellett képes hatékonyan betölteni a szakmai szerepét?

Oakley és Cocking álláspontja szerint a szakmai elhatárolódásra vonatkozó igény megfogalmazódása *prima facie* indokot szolgáltat arra, hogy a jogászban kétségek merüljenek fel a tevékenységének morális megengedhetőségével kapcsolatban, így kénytelen legyen azt igazolni.⁶² Ugyanakkor önmagában a lelki diszharmonia érzése nem jelenti azt, hogy az egyén kudarcot vallott a szerepében. Ilyen kudarcról csak akkor beszélhetünk, ha a jogász az említett igazolási kötelezettségének nem tud eleget tenni. Oakley és Cocking koncepciója értelmében a szakmai távolságtartás a következő feltételek fennállása esetén igazolható: (i) a konkrét szakmai szerep ténylegesen az adott hivatás céljait szolgálja; (ii) a pszichológiai távolságtartás segít megfelelni a szerep követelményeinek, így elősegíti a hivatásgyakorlás céljainak elérését; és (iii) ezek a célok – mindent egybevetve – erkölcsi szempontból helyesek, azaz összhangban

⁵⁸ Uo. 120-121. és 126. p.

⁵⁹ Uo. 132. p. Oakley és Cocking érvelése sok mindenben emlékeztet az amerikai William Simon jogi etikai koncepciójára, amit a szerző kontextuális nézetként definiált. A kontextuális nézet értelmében a jogásznak olyan magatartást kell tanúsítania a hivatásgyakorlás során, amely az adott ügy releváns körülményeit figyelembe véve valószínűsíthetően az igazságosság előmozdítását szolgálja. Szembetűnő, hogy sem a kontextuális nézet, sem az itt ismertetett erényetikai megközelítés nem kompatibilis az Egyesült Államokban hagyományosnak tekintett jogászi szerepfelfogással, az úgynevezett sztenderd koncepcióval, amely szerint a szerepspecifikus erkölcsi normák (szinte) mindig felülírják az általános erkölcsi normákat a hivatásgyakorlás során. A sztenderd koncepció deontológiai megközelítést alkalmazó moralista kritikusainak álláspontjával szintén konfliktusba kerül mindkét elmélet. Vannak azonban fontos különbségek is a kontextuális nézet és az itt vázolt erényetikai megközelítés között. Ezek közül a két legfontosabbat érdemes itt megemlíteni. Egyfelől, az ausztrál szerzőpáros a morálfilozófiai eszközkészletével közelíti meg a hivatásetikai kérdéseket, míg Simon jogelméleti érvelésre fűzi fel jogi etikai koncepcióját. Másfelől, Oakley és Cocking a súlyos igazságtalanság elkerülésének negatív követelményét hangsúlyozza a szerepspecifikus elköteleződések kapcsán, míg Simon általánosságban fogalmazza meg az igazságosság előmozdítására vonatkozó pozitív hivatásetikai követelményét. Lásd: Simon, William H.: *The Practice of Justice: A Theory of Lawyers' Ethics*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1998, 9. és 138. p. Simon kontextuális jogi etikájáról magyarul lásd: Budai, Katalin Edina: *A jogászi etika kontextuális elmélete*. In *Jogi Tanulmányok* 2024, 228–240. p.

⁶⁰ Arról, hogy mit is jelent a jogi etika sztenderd koncepciója (*standard conception*), lásd a jelen tanulmány III.1. (*Makroetikai aggályok*) pontját.

⁶¹ Lásd pl.: Arisztotelész: i.m. 345-346. p.

⁶² Oakley–Cocking: i.m. 144. p.

vannak a hivatás *alapvető* céljával, az igazságossággal.⁶³ Következésképpen, ha azok a szakmai célok, amiknek a megvalósítását a távolságtartás szolgálja, erkölcsileg aggályosak, vagy ha a célok értékesek ugyan, de a távolságtartás *nem* segíti azok elérését, akkor a távolságtartás morálisan nem igazolható, azaz erényetikai szempontból kifogásolható.⁶⁴ A szerzők példákkal is illusztrálják, mire gondolnak pontosan:

- Egy maffiózót védő ügyvéd esetében a következő logika mentén igazolható a szakmai elhatárolódás: 1. Az ártatlanság véelme egy fontos garanciális alapelve a büntetőjognak, amely az igazságosságot szolgálja. 2. A védőügyvéd, ügyfele érdekeinek buzgó képviselője révén, rákényszeríti a vádhatóságot arra, hogy az kétséget kizáróan bizonyítsa a vádlott bűnösségét. 3. A pszichológiai távolságtartás hozzájárul az ügyvéd feladatának hatékony ellátásához. 4. Mindent egybevetve, az ügyfelétől elhatárolódó, de annak érdekeit elkötelezetten képviselő ügyvéd a büntetőjog céljának megvalósítását segíti elő, tehát eljárása morálisan igazolható.⁶⁵
- Egy biztosítási jogász esetében kicsit másképp kell megítélni a konkrét tevékenység és a távolságtartás morális igazolhatóságának kérdését. Amennyiben a hivatásgyakorló egy baleset vétkes áldozatával szemben képvisel egy olyan biztosító társaságot, amely mindenáron el kívánja háritani a fizetési kötelezettségét, a konkrét szerep célja morálisan aggályosnak tekinthető. Így az a jogász például, aki szándékosan elhúzza, vagy a baleset szerencsétlen sérültje számára költségesebbé teszi az igényérvényesítést, a jogász hivatás alapvető célját jelentő igazságosság eszményével ellentétesen cselekszik, tehát eljárása morálisan nem igazolható. Ennek felismerésében pedig segítségére lehet a szakmai elhatárolódás szükségességének érzése.⁶⁶

Oakley és Cocking álláspontja szerint tehát bizonyos mértékű szakmai távolságtartás, azaz lelki diszharmonia elviselése, olykor elkerülhetetlen a jogász működés során. A morális igazolás próbáját kiálló helyzetekben ugyanakkor ez mindössze a hivatás gyakorlója által hozzáférhetővé tett javak nagysága és természete által megkívánt olyan kis árnak tekintendő, amit egyszerűen meg kell fizetni.⁶⁷

III. Tim Dare erényetikai megközelítésekkel kapcsolatos kritikája

Az ausztrálzásiai jogi etika legismertebb képviselőjét, az új-zélandi Tim Darét, nem ragadta magával az erényetika XX. század végi reneszánsza. Az 1990-es évek végétől kezdve számos tanulmányban fejtette ki fenntartásait a cselekvő jellemre fókuszáló jogi etikai megközelítésekkel kapcsolatosan,⁶⁸ 2009-ben megjelent monográfiájában pedig egy külön fejezetet szentelt ennek a témának.⁶⁹ Az Aucklandi Egyetem professzora szerint nyomós érvek

⁶³ Uo. 145. p.

⁶⁴ Uo. 145. p.

⁶⁵ Uo. 146-147. p.

⁶⁶ Uo. 147-148. p.

⁶⁷ Uo. 150. p.

⁶⁸ Lásd pl.: Dare 1998, vagy Dare, Tim: Lawyers, Ethics, and To Kill a Mockingbird. Philosophy and Literature, Vol. 25, No. 1, 2001, pp. 127-141., illetve Dare, Tim: Virtue Ethics, Lawyers and Harper Lee's To Kill a Mockingbird. In Journal of Interdisciplinary Studies, Vol. 19, No.1, 2007, 81-100. p.

⁶⁹ Dare, Tim: The Counsel of Rogues? A Defence of the Standard Conception of the Lawyer's Role. Ashgate, Burlington, VT, 2009, 101-122. p.

szólnak az erényetika jogász hivatásgyakorlásra történő alkalmazása ellen, amikre „makroetikai” (*macro-ethical*) és „mikroetikai” (*micro-ethical*) aggályokként hivatkozik.⁷⁰

III.1. Makroetikai aggályok

Dare úgy látja, hogy jogász szerep erényetikai megközelítésével kapcsolatos makroetikai aggályok a jog – és azzal összefüggésben a jogász – modern társadalmakban betöltött funkciójából fakadnak. Álláspontja szerint a nyugati típusú pluralista demokráciákban a jog legfontosabb funkciója, hogy közvetít a társadalomban megjelenő különböző nézetek között olyan meghatározó kérdésekben, mint hogy mit is jelent az emberi kiteljesedés, milyen alapvető célok elérésére érdemes a leginkább törekedni és milyen módon élheti az egyén a legjobban az életét. Az ésszerű, ám egymással mégis sokszor összeegyeztethetetlen vallási, filozófiai és erkölcsi elveket valló állampolgárok együttműködése csak semleges mechanizmusok mentén biztosítható. Mégpedig azért, mert míg egyesek bizonyos tartalmi kérdésekben (pl. abortusz, eutanázia) soha nem jutnának egyetértésre, addig egy olyan rendszer működését általában tisztességesnek tudják elfogadni, amely lehetővé teszi a különböző álláspontok megfelelő képviselését és figyelembevételét a döntési folyamatokban. Az eljárási értelemben vett semlegességen alapuló jogi intézmények és gyakorlatok tehát a stabil és igazságos közösségi működést teszik lehetővé napjainkban.⁷¹ Ez a Dare által kínált funkcionális jogfelfogás Joseph Raz autoritás-elméletéhez áll közel, amennyiben a jogot egyfajta közvetítőként ábrázolja a tervezett intézkedésekről alkotott nézetek sokfélesége és a végrehajtandó intézkedésekre vonatkozó konkrét döntések között, mivel az képes tartalomfüggetlen indokokat szolgáltatni a cselekvésekhez.⁷²

Az új-zélandi teoretikus elméletében a jogász szerep jellegét is alapvetően a jog neutrális közvetítő funkciója határozza meg:⁷³ a jogász feladata a joghoz való hozzáférés biztosítása bárki számára. Csakhogy ezzel a liberális szerepfelfogással – szerinte – összeegyeztethetetlen a jogi etika erényetikai megközelítése. Dare hangsúlyozza, hogy a gyakorlati okosság elválaszthatatlan a *phronimosz* jóról alkotott tartalmi elképzeléseitől, így az végső soron (a jogász személyes erkölcsi meggyőződésén alapuló) korlátokat állíthat az ügyfelek elé a jogrendszer által biztosított eszközök igénybevétele során.⁷⁴ Az erényekre, illetve a jogász jellemére, éppen ezért nem alapozható plauzibilis hivatás-etika a szerző álláspontja szerint.

Dare funkcionális jogfelfogása olyan hivatás-etikát feltételez, amely a mindennapi erkölcs és a jogász szerepmorál éles elválasztására épül. A *common law* jogrendszerekben hagyományosnak tekintett jogász szerepfelfogás, az úgynevezett sztenderd koncepció (*standard conception*), pontosan ennek a követelménynek tesz eleget. A sztenderd koncepció

⁷⁰ Dare 1998: 147. p.

⁷¹ Uo. 147-151. és Dare 2009: 61. p. Dare a jog pluralista társadalmakban betöltött funkciójának szemléltetése céljából a pénzfeldobáson alapuló döntéshozatal példájára hivatkozik. Amikor egy döntést igénylő helyzetben az érintettek képtelenek meggyőzni egymást az általuk támogatott cselekvési alternatíva helyességéről, határozhatnak úgy is, hogy pénzfeldobással rendezik el a kérdést. A pénzfeldobás eredménye ilyenkor új, tartalomfüggetlen indokot szolgáltat a nyertes fél által preferált cselekvésre. Ennek az indoknak a normatív ereje független tehát attól, hogy a kérdés érdemét tekintve az érintettek mit gondolnak, így az számukra annak ellenére elfogadható, hogy továbbra is ragaszkodnak a véleményükhöz. Lásd: uo. 62. p.

⁷² Uo. 70-71. p.

⁷³ Uo. 59. p.

⁷⁴ Dare 1998: 148. p.

értelmében (i) a jogászoknak buzgón elő kell mozdítaniuk ügyfeleik céljait a jogszabályok által biztosított keretek között (*pártfogás elve*), miközben morális semlegességet kell tanúsítaniuk a célok és az azok eléréséhez használt törvényes eszközök iránt (*semlegesség elve*), továbbá erkölcsileg nem felelősek azokért a „járulékos károkért”,⁷⁵ amelyeket a képviselőjük során előidéznek (*számonkérhetőség hiányának elve*).⁷⁶ Az új-zélandi etikus amellet érvel, hogy némi korrekcióval, ez a felfogás tökéletesen kiszolgálja a liberális demokráciák igényeit, azaz biztosítja az ésszerű, ám egymással mégis sokszor összeegyeztethetetlen nézeteket valló állampolgárok együttműködését semleges mechanizmusok mentén. A sztenderd koncepció általa *módosított verziójának* három alapelvét Dare az alábbiak szerint vezeti le a jog funkciójával kapcsolatos elméletéből:

1) Semlegesség (*neutrality*)

A semlegesség elve értelmében a jogász nem hagyhatja, hogy az ügyfélről vagy az ügyfél céljainak erkölcsösségéről alkotott saját véleménye befolyásolja azt a körültekintést és igyekezetet, amellyel az ügyfél képviselőjét ellátja. Ellenkező esetben aláásná azt a stratégiát, amellyel a jog alapvető funkciójának érvényesülése biztosítható. A pluralista társadalmak által alkalmazott eljárások ráadásul igen bonyolultak, a jogászok pedig – speciális szaktudásuk révén – a polgárok bármely más csoportjához képest sokkal könnyebben és hatékonyabban igazodnak el a jogi és politikai intézmények útvesztőiben. Ez pedig olyan befolyást biztosít számukra a jogrendszer működtetésében, amivel akár vissza is lehet élni. A semlegesség elve az ilyen visszaéléseket is hivatott megakadályozni.⁷⁷

2) Számonkérhetőség hiánya (*non-accountability*)

A számonkérhetőség hiányának alapelve azt fejezi ki, hogy a jogászok nem tehetők morálisan felelőssé sem az erkölcstelen ügyfelek képviselőtéért, sem az ügyfelek erkölcstelen cselekedeteinek, illetve céljainak támogatásáért. Ez két következménnyel jár. Egyfelől a jogászoknak nincs okuk bizonyos ügyeket azért visszautasítani, mert azok nem felelnek meg a saját erkölcsi mércéiknek, másfelől azoknak a jogászoknak sem kell megbélyegzéstől tartaniuk, akik népszerűtlen ügyeket is elvállalnak. A számonkérhetőség hiányának elve tehát szintén a jog pluralista társadalmakban betöltött neutrális közvetítő funkcióját hivatott biztosítani.⁷⁸

3) Pártfogás (*partisanship*)

Az ügyfél érdekeinek buzgó érvényesítését előíró alapelvnek a jog funkciójából való levezetése Dare szerint csak bizonyos fenntartásokkal, korrekcióval lehetséges. Emiatt különbséget tesz az „egyszerű buzgóság” („*mere-zeal*”) és a „túl buzgóság” („*hyper-zeal*”) között. Az előbbi az ügyfél jogos érdekeinek az érvényesítésére korlátozódik, míg az utóbbi minden olyan előny megszerzésére irányul, amely a jog által elérhető. Érdekes példákkal szemléltetni a kétféle buzgóság közötti különbséget. Az elévülési kifogás érvényesítése egy tehetős ügyfél érdekében – még egy nélkülöző személlyel szemben is – egyszerű buzgóságnak minősül. Ennek az az oka,

⁷⁵ A járulékos károk a jogász szerep melléktermékei. Ilyennek minősül például, ha (i) az ügyvéd ügyfele érdekében tett erőfeszítésnek eredményeként egy házassági bontóper végén a kisgyermek nem ahhoz a szülőhöz kerül, akinél jobb helye lenne; (ii) egy gyilkost a hatékony védői stratégia következtében felmentenek, így az visszatérhet a társadalomba; vagy (iii) a munkajogász olyan mechanizmust alakít ki a dolgozók jelentős hányadát érintő elbocsátások lebonyolítására, amely lehetővé teszi a csoportos létszámcsoökkentés munkavállalókat védő garanciális szabályainak mellőzését, nehéz helyzetbe hozva ezáltal az érintetteket.

⁷⁶ Lásd: Luban–Wendel: i.m. 343. p.

⁷⁷ Dare 2009: 74-75. p.

⁷⁸ Uo. 75. p.

hogy csakis az ügyfél döntheti el, kíván-e gesztust gyakorolni az elévült követelés jogosultja felé azzal, hogy nem él a jogszabály által részére biztosított kifogás lehetőségével; a jogász ezt nem teheti meg helyette. Ellenben az eljárás szándékos elhúzása vagy költségessé tétele az ellenérdekű fél számára, már a túlbuzgóság kategóriájába tartozik.⁷⁹ Dare álláspontja szerint a jogász – jog funkciójából fakadó – feladata az, hogy segítsen az ügyfélnek élni az őt megillető jogokkal. Ehhez persze elengedhetetlen annak tisztázása, hogy mik is ezek jogok. Márpedig az eljárás elhúzása vagy költségessé tétele ezt a célt egyáltalán nem szolgálja, még ha adott esetben érdekében is áll az ügyfélnek. Következésképpen, a jogász szerepéből nem származhatnak olyan jogosultságok vagy kötelezettségek, amelyek az ügyfél jogainak, illetve jogszerű igényeinek a megállapítását megnehezítik.⁸⁰ Az ilyen eljárás túlbuzgóságnak minősül, és akkor sem elfogadható, ha az formális értelemben jogilag megengedett.

Dare jogi etikája tehát a sztenderd koncepció olyan módosított modelljére épül, amely a pártfogás elvét az egyszerű buzgóságra korlátozza, a túlbuzgó képviselőt pedig összeegyeztethetetlennek tartja a jog pluralista társadalmakban betöltött szerepével.

III.2. Mikroetikai aggályok

Az erényetikai megközelítésre alapozott jogi etikával kapcsolatos mikroetikai aggályok a jogász és az ügyfele közötti viszony sajátosságaiból fakadnak Dare szerint.⁸¹ Ezzel összefüggésben négy fontos dologra hívja fel a figyelmet az új-zélandi teoretikus:

- 1) Azok az ügyek, amelyekre tekintettel az ügyfelek jogász segítségét kérik, jellemzően kiemelt jelentőségűek számukra.⁸²

Ilyen lehet például egy gyermek felügyeleti jogának megszerzése válás esetén, az egyén lakhatását biztosítani hivatott ingatlan adásvétele, vagy akár egy bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy büntetőjogi védelme. Jelentéktelen ügyek miatt nem szokás jogászhoz fordulni.

- 2) Tudás és képességek szempontjából a jogász és az ügyfél közötti viszony kiegyensúlyozatlan.⁸³

A jogász speciális szakértelemmel rendelkezik mind az ügyfelet megillető jogosultságok megállapításához, mind pedig azok érvényesítéséhez. Ez komplexebb ügyekben – már önmagában – *de facto* monopol helyzetet teremthet a jogászok számára. Emellett számtalan jogrendszerben a jogászok *de iure* is monopóliumot élveznek a jogi szolgáltatások piacán. Ezt a pozíciót pedig tovább erősítheti a jogi képviselő kötelező előírása bizonyos eljárások esetében. Az ügyfeleknek tehát sokszor nincs más választásuk, minthogy jogászt bízzanak meg ügyeik elintézésével.⁸⁴

⁷⁹ Uo. 76-77. p.

⁸⁰ Uo. 80-81. p.

⁸¹ Dare 1998: 151-153. p.

⁸² Dare 1998: 151. p. és Dare 2009: 90-91. p.

⁸³ Dare 1998: 151-152. p. és Dare 2009: 89-90. p.

⁸⁴ Uo. 89-90. p.

- 3) Az ügyfelek általában nem képesek megítélni, hogy a jogász milyen minőségű munkát végez.⁸⁵

A megbízó szemszögéből nézve a hivatásgyakorló szakmai tevékenységét egyfajta homály övezi, így a jogi szolgáltatás minősége a laikus számára nehezen értékelhető. Az ebből fakadó kiszolgáltatottság bizonyos fokig ellensúlyozható például másodvélemény beszerzésével, de végső soron az ellenőrzést szolgáló jogi szakvélemény esetében is hasonló nehézségekkel fog szembesülni az ügyfél.⁸⁶

- 4) Az ügyfelek általában alig rendelkeznek információval az általuk megbízott jogász személyéről.⁸⁷

Bár voltak olyan idők, amikor a helybéli jogászt jellemzően személyesen is ismerték az ügyfelei, manapság ez egyre ritkábban fordul elő. A legtöbben csak annyit tudnak a megbízottjukról, amennyit az fel kíván fedni előttük. Ez szintén egyfajta kiszolgáltatottságot eredményez az ügyfél oldalán.⁸⁸

Dare úgy látja, hogy az ügyfél számára a fent említett sajátosságokból fakadó nehézségeket csak súlyosbítaná egy olyan hivatásetika, amely a jogász jellemére, illetve érényeire épít. Egyszerűen azért, mert tovább fokozná a felek közötti információs aszimmetriát. Honnan is tudhatná az ügyfél, hogy milyen körülmények között áldozná fel jogásza az ő érdekeit egy magasabb cél oltárán? Ezzel szemben a jogászi szerep sztenderd koncepciója kiszámítható helyzetet teremt egy ilyen, jellegénél fogva eleve aszimmetrikus kapcsolatban.⁸⁹ Azt követeli meg ugyanis a hivatásgyakorlótól, hogy egy sor nyilvános, szerepspecifikus szakmai érték vezérelje őt az eljárása során, az ügyfél előtt (nagy valószínűséggel) ismeretlen saját erkölcsi meggyőződését pedig hagyja figyelmen kívül a megbízás teljesítésekor.⁹⁰ Mindebből az következik az új-zélandi etikus szerint, hogy a cselekvő jellemére fókuszáló érényetikai megközelítéshez képest a sztenderd koncepció egy sokkal átláthatóbb, az ügyfelek kiszolgáltatottságát csökkentő hivatásetikai alternatívát kínál.

IV. Záró gondolatok

A tanulmány bevezetőjében azt írtam, hogy a jogi etika területén az érényetika jóval kisebb súlyt képvisel, mint a másik kettő rivális normatív etikai irányzat.⁹¹ Korántsem biztos azonban, hogy ez így is marad. Az elmúlt években néhány teoretikus újra felfedezte a cselekvő jellemére és az érényekre fókuszáló megközelítésben rejlő lehetőségeket a jogászi hivatásetika számára.⁹² Közülük az ausztrál Reid Mortensen olyan gondolatokat is megfogalmazott, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a fent ismertetett álláspontokhoz.

⁸⁵ Dare 1998: 152. p. és Dare 2009: 91-92. p.

⁸⁶ Uo. 92. p.

⁸⁷ Dare 1998: 152. p. és Dare 2009: 92-93. p.

⁸⁸ Uo. 94. p.

⁸⁹ Dare 1998: 153. p.

⁹⁰ Uo.: 153. p.

⁹¹ Lásd: 8. lábujj.

⁹² Lásd: 21. lábujj.

Mortensen szerint Tim Dare téved, amikor az erények megnyilvánulását a cselekvő szubsztantív erkölcsi meggyőződésével azonosítja; az erényetika ugyanis nem valamely erkölcsi álláspont kialakításának, hanem bizonyos erkölcsi kvalitások kifejlesztésének követelményét állítja az ember elé.⁹³ A Dél-Queenslandi Egyetem professzora – Kronman *phronészis* felfogásából kiindulva – amellet érvel, hogy egy jogász esetében a két legfontosabb ilyen kvalitás az együttérzés és a távolságtartás (*sympathy and detachment*).⁹⁴ Az együttérzés révén a jogász képessé válik elkötelezetten kiállni ügyfele mellett, míg a távolságtartás az ügyfelet megillető jogszerű igények elfogulatlan megállapítását teszi lehetővé. Mindebből Mortensen azt a következtetést vonja le, hogy az együttérzés és a távolságtartás kombinációjára épülő gyakorlati okosság a jogászi szerep Dare által képviselt sztenderd koncepciójának kivitelezését is nagyban elősegíti. Sőt, talán még többről van szó; elengedhetetlen hozzá.⁹⁵ A gyakorlati okossággal rendelkező jogász tehát nem pusztán egy letűnt kor ideálja – napjaink liberális demokráciáiban is égető szükség lenne rá.⁹⁶ De vajon van realitása annak, hogy a *phronimosz* a XXI. századi jogi etika főszereplőjévé váljon? Mortensen e tekintetben nem túl bizakodó, de nem is teljesen reményvesztett. A legfőbb akadályt a jogi szolgáltatások piacának elmúlt évtizedekben tapasztalt átalakulásában látja: az üzleti ügyfeleket kiszolgáló nagy ügyvédi irodák térnyerése, a jogászok egyre erőteljesebb specializálódása, valamint a „hedonista pénzhajhászat” kultúrája nem teremt kedvező feltételeket a jellem kimunkálásához és az erények gyakorlásához.⁹⁷

Mortensen fejtegetéseivel persze lehet vitatkozni; álláspontja bizonyára megosztja még az erényetikusokat is. Láthattuk például, hogy Oakley és Cocking sokkal inkább tekintik szükséges rossznak, mintsem hivatásetikai értéknek az általuk lelki diszharmonia érzésként felfogott szakmai távolságtartást.⁹⁸ De a jelen tanulmány szempontjából nem is ez a lényeg. Jóval fontosabb az a tendencia, ami az erényetikai érvelés egyre növekvő súlyára utal napjaink tudományos diskurzusában. Ennek pedig van egy további hozadéka is: a kontinentális Európa határozottan bekapcsolódott az elméleti jogi etikai gondolkodás formálásába.⁹⁹

Az áttérés elsősorban a holland Iris van Domselaarnak köszönhető, aki az erényetikai szemlélet egyik meghatározó képviselője napjainkban.¹⁰⁰ Domselaar munkássága ráadásul

⁹³ Mortensen: i.m. 61. p.

⁹⁴ Uo. 65-66. p.

⁹⁵ Uo. 66. p.

⁹⁶ Uo. 65. p.

⁹⁷ A jogi szolgáltatások piacának fokozatos átalakulását már Anthony Kronman is egyértelműen érzékelte az 1990-as években, és aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az ügyfelek és az ügyvédi irodák közötti kapcsolat egyre inkább felületessé, személytelessé és üzletszerűvé válik. Lásd: Kronman: i.m. 284-307. p. Mortensen álláspontja szerint a helyzet ma még sokkal rosszabb annál, mint amilyen harminc évvel ezelőtt volt: a profitabilitás követelménye minden egyéb szempontot maga alá gyűr a működés során, a jogászok pedig egyre hamarabb és egyre szűkebb szakterületekre specializálódnak, ami – az ausztrál legfelsőbb bíróság korábbi elnöke, Robert Shenton French szavait idézve – „elsorvasztja az agyukat”. Az ausztrál etikus a specializációt nem csak az üzleti ügyfeleket kiszolgáló nagy ügyvédi irodáknál dolgozó jogászok vonatkozásában tartja problematikusnak, hanem a kis vidéki praxisok esetében is. Utóbbira példaként hozza föl a személyi sérülésekkel kapcsolatos kártérítési ügyekre és a családjogi esetekre szakosodó jogászok egyre növekvő számát. Mortensen szerint a *phronészis* erényének gyakorlása adaptív narratív képzelőerőt feltételez, aminek kifejlesztése komoly feladat; ehhez az általános praxis, az olvasás és az utazás nyújthat alapot. Lásd: Mortensen: i.m. 61-65. p.

⁹⁸ Hangsúlyozzák továbbá, hogy a szakmai távolságtartás minden esetben morális igazolást kíván. Lásd a jelen tanulmány II.3. (*A hivatásbeli szerepek etikája*) pontját.

⁹⁹ A jogászi szerepfelfogás körüli tudományos viták az amerikai elit egyetemek köreiből indultak ki nagyjából 50 évvel ezelőtt, és csak kifejezetten lassan terjedtek át a világ más országaira. A jogi etikai diskurzust a mai napig rendkívül erős angolszász dominancia jellemzi. Lásd: Webb–Hard: i.m. 23. p.

¹⁰⁰ Iris van Domselaar az Amszterdami Egyetem professzora. Erényetikai szemléletű jogi etikai írásai közül lásd különösen: van Domselaar, Iris: The fragility of legal ethics: on the role of theory, lawyerly virtues, and moral

kifejezetten ígéretesnek tűnik. Elsősorban azért, mert a jogász praxis realitásaiból indul ki. Ennek jelentőségét egy ellenpéldával tudom leginkább érzékeltetni, így visszautalok Mortensen specializációt kifogásoló álláspontjára.¹⁰¹ Úgy gondolom, hogy Mortensen egyoldalúan és a valóságtól elrugaskodott módon közelíti meg ezt a kérdést. Nem veszi figyelembe ugyanis, hogy – hasonlóan az orvosláshoz – a jogi szolgáltatások minőségének magas színvonala számos esetben kizárólag specializáció révén biztosítható. Ez a szempont pedig egyáltalán nem elhanyagolható. Következésképpen, egy jogi etikai koncepció akkor lehet igazán sikeres, ha nem eleve elvetendő rossz gyakorlatként tekint a jogászok szakosodására, hanem a specializáció etikai kockázatainak kiküszöbölésére tartalmaz inkább iránymutatást. A holland etikus holisztikus¹⁰² megközelítésen alapuló neo-arisztotelianus szemlélete pedig egy ilyen normatív modell lehetőségét villantja föl.

Irodalomjegyzék

Anscombe, Elisabeth: A modern erkölcsfilozófia. Ford. Takács Ferenc. In Lónyai Mária (szerk.): Tények és értékek. Gondolat, Budapest, 1981.

Arisztotelész: Nikomakhoszi etika. Ford. Simon Attila. Atlantisz, Budapest, 2023.

Boros Gábor (szerk.): Filozófia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016.
https://mersz.hu/dokumentum/filozofia__473/#filozofia
<https://doi.org/10.1556/9789630596923>

Dare, Tim: Virtue Ethics and Legal Ethics. In Victoria University of Wellington Law Review, Vol. 28, No. 1, 1998, pp. 141–156. <https://doi.org/10.26686/vuwlr.v28i1.6086>

Dare, Tim: Lawyers, Ethics, and To Kill a Mockingbird. In Philosophy and Literature, Vol. 25, No. 1, 2001, p. 127-141. <https://doi.org/10.1353/phl.2001.0003>

Dare, Tim: Virtue Ethics, Lawyers and Harper Lee's To Kill a Mockingbird. In Journal of Interdisciplinary Studies, Vol. 19, No.1, 2007, 81-100. p. <https://doi.org/10.5840/jis2007191/25>

Dare, Tim: The Counsel of Rogues? A Defence of the Standard Conception of the Lawyer's Role. Ashgate Publishing, Burlington, VT, 2009. <https://doi.org/10.4324/9781315615066>

remainders in the life of a good lawyer. In Webb, Julian (szerk.): Leading Works in Legal Ethics. Routledge, New York, 2024, 113-134. p.; vagy van Domselaar, Iris: The Role of Legal Professionals in Large-Scale Miscarriages of Justice: A Virtue Ethics Perspective. <https://ssrn.com/abstract=5156607> (2025. február 26.)

¹⁰¹ Lásd: 97. lábj. A jogászok specializálódását persze nem kizárólag erényetikuskok szokták kifogásolni. A jogi etika politikafilozófiai irányzatához tartozó Daniel Markovits is problémásnak tekintette ezt a gyakorlatot. Úgy gondolta, hogy a hivatásgyakorlók ezáltal egyre inkább az általuk képviselt ügyfelek vagy ügyek bizonyos típusaival, ami ellehetetleníti a negatív képesség gyakorlását és megakadályozza a jogászok vétkek szerepalapú átfogalmazását, azaz végső soron a jogász hivatás etikai vonzerejének alátámasztását. Lásd: Markovits: i.m. 241. p. Vö.: 55. lábj.

¹⁰² Domselaar integrálni igyekszik a jogi etika főbb elméleteinek és a hivatás-etika területén alkalmazott különböző szabályozási megoldásoknak a tanulságait, miközben támaszkodik a releváns pszichológiai, szociológiai és politikai elméletekre, valamint figyelembe veszi a jogászok döntései által érintettek álláspontját és a jogászok valós tapasztalatait is. Lásd: van Domselaar 2024: 127-128. p.

Kronman, Anthony T.: *The Lost Lawyer: Failing Ideals of the Legal Profession*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993.

Luban, David – Wendel, W. Bradley: *Philosophical Legal Ethics: An Affectionate History*. In *Georgetown Journal of Legal Ethics*, Vol. 30, No. 3, 2017, 337-364. p. <https://doi.org/10.31228/osf.io/fh6ry>

Markovits, Daniel: *A Modern Legal Ethics: Adversary Advocacy in a Democratic Age*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2008. <https://doi.org/10.1515/9781400828982>

Mortensen, Reid: *The Lost Lawyer* regained: Virtue, liberalism and citizenship in lawyers' ethics. In Webb, Julian (szerk.): *Leading Works in Legal Ethics*. Routledge, New York, 2024, 44–66. o. <https://doi.org/10.4324/9781003015093-4>

Oakley, Justin – Cocking, Dean: *Virtue Ethics and Professional Roles*. Cambridge University Press, Cambridge 2001. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511487118>

Shaffer, Thomas L.: *The Moral Theology of Atticus Finch*. In *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 42, 1980-1981, 181-224. p.

Shaffer, Thomas L.: *Faith and the Professions*. State University of New York Press, New York, 1987.

Simon, William H.: *The Practice of Justice: A Theory of Lawyers' Ethics*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1998. <https://doi.org/10.4159/9780674043664>

van Domselaar, Iris: *The fragility of legal ethics: on the role of theory, lawyerly virtues, and moral remainders in the life of a good lawyer*. In Webb, Julian (szerk.): *Leading Works in Legal Ethics*. Routledge, New York, 2024, 113-134. o. <https://doi.org/10.4324/9781003015093-7>

Webb, Julian – Hard, Nicola: *Introduction: Surfing the waves of legal ethics scholarship*. In Webb, Julian (szerk.): *Leading Works in Legal Ethics*. Routledge, New York, 2024, 1–23. p. <https://doi.org/10.4324/9781003015093-1>

Wendel, W. Bradley: *Community, goodness, and solidarity in legal ethics*. In Webb, Julian (szerk.): *Leading Works in Legal Ethics*. Routledge, New York, 2024, 27–43. p. <https://doi.org/10.4324/9781003015093-3>

Wolfendale, Jessica: *Torture and the Military Profession*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, 42. p. <https://doi.org/10.1057/9780230592803>